

Лілія МАТЛАГА

КАПІТАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ НАДІЙНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Розглянуто основні тенденції розвитку банківської системи України та сучасний стан необхідного обсягу капіталу, який є у розпорядженні банківських установ. Досліджено структуру власного капіталу банківських установ та його частку відносно активів. Визначено основні джерела нарощування розмірів власного капіталу банку. Обґрунтовано роль показника достатності власного капіталу у забезпеченні надійності, стійкості та ефективності вітчизняної банківської системи.

Досвід країн з ринковою економікою свідчить, що створення стабільної й ефективною економіки можливо лише за умови функціонування адекватного ринковим відносинам банківського сектору.

Важлива умова економічного зростання держави – це надійна банківська система. В умовах загострення конкурентних відносин на вітчизняному банківському ринку важливого значення набувають нові підходи до розроблення ресурсної політики, зокрема заходи, спрямовані на формування достатнього за обсягами власного капіталу. Реалізація банківської політики здійснюється через відповідний фінансовий механізм. Саме тому розробка теоретико-методологічної бази, яка враховувала б особливості процесу формування власного капіталу банку, трансформувала їх у комплекс відповідних процедур, що є складовими управління, набула особливої актуальності в ринкових умовах.

В умовах інтеграційних перетворень відбувається взаємопроникнення, переплетення світових економік, наслідком яких є міграція капіталу. Тому кожній державі, у тому числі й Україні, необхідно зосередити увагу на підтриманні стабільності та на-

дійності національної банківської системи, зокрема, на забезпеченості достатнім обсягом фінансових ресурсів. Це, в свою чергу, вимагає належного виконання банками своїх функцій та підвищення ефективності їх функціонування.

За таких умов, безперечно, важливим завданням є подальше дослідження достатності власного капіталу у забезпеченні надійності, стійкості й ефективності вітчизняної банківської системи, обґрунтування основних напрямів підвищення рівня її ефективності, що й зумовлює актуальність зазначеної теми та її практичну вагомість.

Нині тема капіталізація та її вплив на ефективність і надійність банківського сектору загалом інтенсивно досліджується науковцями. Проблему розвитку банківського сектору України та його капіталізації, тенденції даного напрямку, а також можливі шляхи збільшення капіталу банками України висвітлені в працях А. Герасимовича, О. Дзюблюка, Н. Думаса, А. Косого, О. Лаврушина, І. Ларионової, А. Мороза, Л. Примостки, П. Роуза та інших.

Однак, незважаючи на значні результати наукових досліджень, не вирішеними

залишаються питання щодо вибору джерел нарощування власного капіталу банків, а також проблеми ефективності та надійності банківського сектору загалом.

Метою статті є розробка науково обґрунтованих методичних положень і практичних рекомендацій щодо формування власного капіталу комерційного банку та факторів, що впливають на ефективність і надійність банківської системи, а також розробка рекомендацій щодо вдосконалення управління джерелами нарощування власного капіталу банків і забезпечення його достатності.

Зростання ризикованості банківської діяльності в умовах трансформації економіки, підвищення її обсягів та поява різноманітних форм вимагають збільшення банківських капіталів. Враховуючи важливу роль банків у розвитку економіки як провідних фінансових посередників, регулятивні органи встановлюють мінімальні нормативи до розмірів та достатності капіталу банків. З урахуванням цих вимог, для розширення можливостей здійснення активних операцій більшість банків прагне до нарощування власного капіталу. Крім того, збільшення банківських капіталів підвищує надійність банків, сприяє підтримці довіри до них з боку суспільства, що стимулює розвиток банківських капіталів.

Сьогодні однією з проблем вітчизняної банківської системи є підтримка її стабільності, надійності й ефективності, завдяки чому банки можуть виконувати свої функції із забезпечення економіки достатньою кількістю фінансових ресурсів. Затяжна фінансова криза та проблеми у банківських секторах національних економік спостерігаються сьогодні у всьому світі. На міжнародному рівні визнано, що світова економіка перебуває в стані рецесії і водночас в очікуванні нової кризової хвилі. На думку представників МВФ [6, 9], головними викли-

ками є бюджетна стабілізація і зниження боргового навантаження, а також подальша імплементація реформ у фінансовому секторі, зокрема у банківському.

Що стосується України, то за даними статистики станом на 01. 01. 2011 р. в Державному реєстрі банків зареєстровано 194 банки, що зменшилось порівняно із минулим роком (у 2010 р. – 197 банків). Упродовж 2010 р. до Державного реєстру занесено 5 банків та виключено 6 банків у зв'язку з ліквідацією, серед зареєстрованих банків діючих нараховується 176, що на 6 менше, ніж у 2009 р. [7, 116]. Крім цього, простежується збільшення кількості банків з іноземним капіталом упродовж досліджуваного періоду з 51 до 55 одиниць, у тому числі зі стовідсотковим іноземним капіталом – з 18 до 20 одиниць; не дуже сприятливим явищем є збільшення кількості банків, що перебувають у стадії ліквідації, з 14 до 18 (табл. 1).

Формування власного капіталу банку – дуже складний процес, який залежить від можливостей банківської установи, зумовлюється її організаційно-правовою формою та наявністю відповідних джерел коштів. Розмір власного капіталу комерційного банку залежить від таких факторів:

- рівня мінімальних вимог НБУ до статутного фонду (це мінімальний розмір статутного фонду, який банк повинен мати сплаченим);
- специфіки клієнтури (за значної кількості невеликих вкладників власного капіталу потрібно буде менше, ніж за наявності великих вкладників);
- характеру активних операцій (наявність значного обсягу ризикованих операцій потребує відносно більшого розміру власного капіталу) [2, 153].

Варто зазначити, що в останні роки найважливішим джерелом зростання власного капіталу є прибуток і фонди банку, які

Таблиця 1

Окремі дані щодо діяльності банків України у 2007–2010 рр. [1, 177]

Показники	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Кількість банків за реєстром	198	198	197	194
Кількість діючих банків	175	184	182	176
Кількість банків на стадії ліквідації	19	13	14	18
Кількість банків з іноземним капіталом, у тому числі із 100%-им іноземним капіталом	47 17	53 17	51 18	55 20
Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	35,0	36,7	35,8	40,6
Статутний капітал діючих банків, млн. грн.	42 873	82 454	119 189	145 857
Частка статутного капіталу в пасивах, %	11,6	12,9	13,1	14,6

формується з прибутку. На частку цих джерел у 2009 р. припало в середньому 15% збільшення капіталу, у 2010 р. – на резерви припадало 9,2%, а у зв'язку з тим, що банки мали в 2010 р. від'ємний фінансовий результат, прибуток був від'ємний у структурі власного капіталу вітчизняних банків (рис. 1). Це найдешевші шляхи зростання капіталізації банків, і головні передумови зростання прибутку лежать у сфері діяльності менеджменту і власників банку, насамперед, по лінії покращення управління і контролю, розробки нових банківських продуктів, автоматизації і впровадження сучасних банківських технологій.

Забезпечення капіталу банків на рівні, адекватному потребам економіки, що роз-

вивається, яка характеризується зростанням основних макроекономічних чинників, є одним із пріоритетних завдань для банківської системи України. За таких умов необхідно збільшувати капітал банків, щоб вони були достатньо міцними для обслуговування різноманітних потреб клієнтів усіх форм власності й здійснення операцій на сучасному технологічному рівні.

Як свідчать дані НБУ, власний капітал банків в Україні на 01. 01. 2010 р. становив 115,175 млрд. грн. Протягом поточного року його розмір дещо збільшився і на 01. 01. 2011р. становив 137,725 млрд. грн. Незначними є розміри власного капіталу відносно активів банків. Співвідношення між ними на 01. 01. 2010 р. становило



Рис. 1. Структура власного капіталу банків України станом на 1. 01. 2011 р., % [7, 116]

0,132, на 01. 01. 2011 р. – 0,146. Не винятковими є випадки, коли банки, щодо яких застосовано процедуру запровадження тимчасової адміністрації, виконували нормативи достатності регулятивного капіталу, що свідчить про недосконалість методики розрахунку цих нормативів регулювання банківської діяльності. Залишається незначним покриття власним капіталом зобов'язань банків (табл. 2).

Проблема капіталізації – це проблема загальної фінансової стабільності й автономності банківської системи, а отже, проблема належного обслуговування банками прийнятих на себе грошових зобов'язань. Проблема капіталізації – це проблема формування фінансового підмурку банківської системи. Від його якості залежить надійність всієї економічної системи та динаміка подальшого розвитку.

Варто зазначити, що у банківській справі серед основних показників діяльності банку, його розвитку та регулювання головне місце посідає показник достатності власного капіталу, або капітальної адекватності масштабам і характеру здійснюваних банком операцій. Достатній обсяг власного капіталу сприяє стабільному функціонуванню банківської установи й зниженню ризиків, що виникають у процесі її діяльності.

Крім цього, рівень адекватності власного капіталу забезпечує відповідний ступінь довіри до банку з боку інвесторів, кредиторів та вкладників.

Визначення достатності капіталу банківської установи відіграє значну роль, і не лише для оцінки окремо взятого конкретного банку, а й для того, щоб можна було визначити надійність усієї вітчизняної банківської системи. Національний банк України постійно повинен аналізувати достатність капіталу з метою прийняття правильних рішень щодо запровадження структурних змін у банківській системі. Це може стосуватись як реорганізацій окремих банків, так і злиття банківських установ, а також розширення мережі нових філій.

Проте потрібно зазначити, що за показником надійності банківської системи: Україна посідає останнє місце в глобальному рейтингу кредитоспроможності, проведеному Світовим економічним форумом [3]. Зазначений рейтинг базується на таких показниках, як рівень регулювання, прозорість банківської системи та достатність капіталу. Вітчизняні експерти вважають, що зазначені показники комплексно не відображають рівень стабільності банківської системи. З ними можна не погоджуватись, оскільки перші два є комплексними інтег-

Таблиця 2

Рівень покриття власним капіталом зобов'язань банків [7, 118]

Показники	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Власний капітал, млрд. грн.	42,6	69,2	119,3	115,2	137,7
Зобов'язання, млрд. грн.	297,6	529,8	806,8	765,1	804,3
Депозити суб'єктів господарювання, млрд. грн.	76,9	112,0	143,9	115,2	144,0
Депозити фізичних осіб, млрд. грн.	106,1	163,5	213,2	210,1	270,7
Співвідношення між власним капіталом і зобов'язаннями	0,143	0,131	0,148	0,151	0,171
Співвідношення між власним капіталом і депозитами суб'єктів господарювання	0,554	0,621	1,625	1,000	0,956
Співвідношення між власним капіталом і депозитами фізичних осіб	0,402	0,426	0,560	0,548	0,509

ральними характеристиками. Крім того, існує проблема розбіжності порогових значень показників проблемності банків, визначених за національними (значення нижчі) і міжнародними (значення вищі) стандартами, що й пояснює реальну картину фінансової нестійкості українських банків.

Достатній розмір власного капіталу, як відомо, створює своєрідний буфер, який дає змогу банкам залишатися платоспроможним і продовжувати свою діяльність, незважаючи на можливі ризики й несприятливі ситуації на ринку. Очевидно, що “недокапіталізовані банки” піддаються значно більшим ризикам банкрутства у разі погіршення макроекономічних або інших умов у ринковій економіці. Водночас занадто капіталізований банк, звичайно, є низькоманевреним і неконкурентним на ринку капіталу і кредитних ресурсів. Через це загальним критерієм при вирішенні питання про достатність власного капіталу банку є підтримання його величини на такому рівні, при якому забезпечувався б, з одного боку, максимальний прибуток, а з іншого – ліквідність банківської установи. Так, В. С. Шапран стверджує: “Банківська система України має сама вирішити питання

про рівень достатності власного капіталу банків для задоволення нагальних потреб і потреб розвитку національної економіки” [8, 16]. Однак сьогодні вітчизняний ринок і банківська система ще не здатні вирішити цього питання самостійно. Таким чином, очевидною стає необхідність регулювання стандартів власного капіталу банку наглядними органами, головним представником яких на банківському ринку нашої держави є Національний банк України.

І ще один, на наш погляд, важливий аспект проблеми. Перевищення темпів зростання активів банків України порівняно з темпами зростання їхнього капіталу в останні роки, підвищення з боку НБУ нормативу адекватності капіталу перетворили проблему капіталізації банків, яка раніше мала адміністративний характер, на економічну проблему [5, 185].

З дослідження видно (табл. 3), що за 2006–2010 рр. за багатьма показниками темпи приросту були досить високими. Так, чисті активи зросли у чотири рази (у 2006 р. вони становили 213,9 млрд. грн., а у 2010 р. – 942,1 млрд. грн.); власний капітал банківських установ зріс майже у п’ять раз (у 2006 р. він становив 25,5 млрд. грн.).

Таблиця 3

Основні показники діяльності банків України за період із 2005 р. до 2011 р. [1, 179]

Показники	Роки				
	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011
Кількість зареєстрованих банків	–	198	198	197	194
Чисті активи	340179	599396	926086	880302	942088
Темп зростання, %	–	176	154	95	107
Власний капітал банків	42566	69578	119263	115175	137725
Темп зростання, %	–	163	171	96	119
Зобов’язання банків	297613	529818	806823	765127	804363
Темп зростання, %	–	178	152	94	105
Кредитний портфель	268294	485368	792244	747348	755030
Темп зростання, %	–	180	163	94	101
Депозити фізичних осіб	106078	163482	213219	210006	270733
Темп зростання, %	–	154	130	98	128

Станом на 01. 01. 2011 р. величина активів банків становила 942,1 млрд. грн., а власного капіталу – 137,7 млрд. грн.

Однак, незважаючи на це, капіталізація відбувається за рахунок збільшення кількості банків, а не за рахунок їхнього фінансового зміцнення, що породжує проблему можливих банкрутств банків.

Разом з тим, абсолютні показники свідчать, що банківській системі України потрібне значне нарощування капіталу: на одного громадянина України припадає банківського капіталу в еквіваленті 100 доларів США, при цьому в сусідніх Росії та Польщі – 132 і 230, а в розвинених країнах цей показник перевищує 1000 доларів США. Негативним явищем для банківської системи є перевищення темпів зростання витрат над доходами. Так, на 1 січня 2011 р. різниця становила 13027 млн. грн.

Окрім цього, простежується тенденція щодо зменшення частки капіталу в структурі зобов'язань, при цьому відбувається збільшення коштів суб'єктів господарювання, а особливо коштів фізичних осіб. Таким чином, банки оперують, переважно, залученими коштами.

Для вирішення проблеми підвищення рівня капіталізації та надійності установ банківської системи України, що нині є вкрай нагальною, банкам було б доцільно, насамперед, поліпшити якість капіталу та забезпечити достатній рівень покриття ним ризиків, що приймаються банками.

Очевидно, з метою підвищення капіталізації банківського сектору банкіри повинні також проводити політику управління ризиками, адекватну їх капітальній базі.

Окрім цього, на подолання проблеми недокапіталізованості банківського сектору повинні бути спрямовані зусилля менеджменту кожного комерційного банку. На наш погляд, робота має бути спрямована на мобілізацію власного капіталу з усіх доступних джерел.

Банкам необхідно стимулювати залучення власного банківського прибутку для інвестицій у капітал [4, 10]. З метою його збільшення за рахунок прибутку пропонуємо звільнити від оподаткування частину прибутку кредитних установ, стимулювати інвесторів звільненням від податків на прибуток, який спрямовується на капіталізацію банків.

Високий її рівень можна забезпечити лише за умови, якщо рентабельність банківської діяльності буде інвестиційно привабливою, для чого необхідно значно знизити витрати банківських установ.

Для забезпечення капіталу банків на рівні адекватному потребам економіки, насамперед, необхідно стимулювати приплив капіталу у банки за рахунок активного залучення коштів акціонерів, у тому числі портфельних інвесторів.

Одна з головних проблем при реалізації будь-якої стратегії капіталотворення банку – це балансування інтересів дрібних акціонерів, великих акціонерів та менеджерів банку.

В умовах, у яких нині опинилася банківська система України, найоптимальнішими шляхами зростання рівня капіталізації банків є збільшення показника адекватності капіталу через консолідацію банківської системи України (консорціумне кредитування, створення банківських об'єднань, злиття банків, їх реорганізація). Це дало б можливість підвищити стійкість і стабільність усієї банківської системи. Проте це неможливо здійснити без упровадження відповідних заходів НБУ та вдосконалення нормативної бази, яка визначала б процедуру консолідації банків. Звичайно, крім об'єктивних причин, що заважають процесу консолідації банків, є і суб'єктивні, зокрема – небажання головних акціонерів зливатися з іншими банками. Виходом із цієї ситуації може бути створення банківських об'єднань на зразок фінансових і банківських холдингових груп,

банківських корпорацій. Вони зберігають право власності й управління, а також пропорційного розподілу прибутку.

Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, щоб вирішити проблему щодо підвищення рівня капіталізації та надійності установ банківської системи України, банкам було б доцільно:

1) поліпшити якість капіталу та забезпечити достатній рівень покриття ризиків, що приймаються банками;

2) стимулювати залучення власного банківського прибутку для інвестицій у капітал шляхом звільнення від оподаткування частини прибутку кредитних установ, спрямовану на підвищення рівня їх капіталізації, стимулювати інвесторів звільненням від податків на прибуток, який спрямовується на капіталізацію банків;

3) стимулювати приплив капіталу у банки за рахунок активного залучення коштів акціонерів, у тому числі портфельних інвесторів;

4) збільшувати показник адекватності капіталу через консолідацію банківської системи України (консорціумне кредитування, створення банківських об'єднань, злиття банків, їх реорганізація).

Література

1. *Бюлетень Національного банку України*. – 2011. – № 2. – 177 с.
2. *Банківські операції: Підручн. / За ред. д.в.н., проф. О. В. Дзюблюка*. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 696 с.
3. *В Україні починають закриватися європейські банки [Електронний ресурс]*. – Режим доступу // www.mignews.com.ua
4. *Лютий І. Фінансово-економічна криза 2008–2010 рр.: деякі чинники та уроки // Вісник Національного банку України*. – 2011. – № 1. – С. 10–16.
5. *Панасенко А. А. Формирование и рост собственного капитала банковских учреждений Украины // Актуальні проблеми економіки*. – 2011. – № 1. – С. 185–198.
6. *Сколотянний Ю. Оздоровлення за океаном і в нашому болоті // Дзеркало тижня*. – 2010. – № 37 (817). – С. 9.
7. *Структура активів, капіталу і зобов'язань банків України станом на 01. 01. 2011 р. // Вісник НБУ*. – 2011. – № 2. – С. 116–125.
8. *Шулерська О. Ресурсні аспекти банківської кризи 2008–2009 рр. в Україні // Вісник НБУ*. – 2011. – № 2. – С. 16–19.